

STIPKOVITS FERENC

A Rába menti szlovének történetéből*

Magyarországon élő nemzetiségek közül létszámát tekintve a legkisebb népcsoport, az 1980-as népszámláláskor 3336 fő vallotta magát szlovénnek. Vas megye dél-nyugati vidékén, a jugoszláv-osztrák-magyar hármashatár közelében elhelyezkedő falvakat lakják a 6. század óta. A 9. századtól szinte kizárólag egyedül ők népesítik be a jelzett területet. Az Árpád-házi királyok a határvidék őrzésével bízták meg a népcsoportot. Falvaik sajátos formáját ez határozta meg, az úgynevezett „gyepüelvé” követve szeres településeket hoztak létre. A védősávot a Mura folyó mentén, Letenyétől kiindulva alakították ki, a Kerka felső folyásánál érte el a mai Murántúl területét, magyar fennhatóságú, de sajátos jogú őrnépekkel vigyázva. A szentgotthárdi apátság megalapítását (1183) követő időben a ciszterciáknak több munkaerőre volt szükségük. Ezért a környező vidékekről, a Murántúlról, a mai Szlovénia területéről, Stájerországból, valamint a szomszédos horvát területekről gyarapították újfent szlovénekkel az ott lakó népességet. Határvidék lakóiként élték át a magyarok oldalán a történelem nagy viharait, de békeéveit is; befogadva és megőrizve a szlovén és magyar hatásokat, dacolva az államalkotók beolvasztási kísérleteivel. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesését követően újult erővel indult meg a szlovének nemzeti öntudatra ébredése. E mozgalmak irányítói a papok voltak. Már a Tanácsköztársaság idején, Magyarország részeként akartak egy autonóm területet kialakítani Szlovén Vidék néven. Erre a törekvésre sem az idő rövidsége, sem a proletárállam nemzetiségpolitikája nem adott lehetőséget.

Murántúl és így a mai szlovén vidék sorsáról végül a párizsi békekonferencia döntött. A békekonferencia Jugoszláviának ítélte oda a területet. A határvonalat a Rába és Mura vízváltójánál húzta meg a trianoni békeszerződés, Magyarországnak juttatva a Szentgotthárd környéki szlovén községeket: Apátistvánfalva (Stevanovci), Orfalu (Endovci), Kétvölgy (Vérics-Ritkanovci), Felsőszölnök (Gornji Senik), Alsószölnök (Dolnji Senik), Rábatótfalu (Slovenska ves), Szakonyfalu (Salakovci).

Ettől kezdve a szlovéniai sajtóban „rábai” szlovéneknek nevezik őket. A „Rába menti szlovének” (porabski Slovenci) és a „Rábamente” (Porabje) kifejezések a második világháború után jelentek meg. Magyarul a vidéket „Vendvidéknek” is hívják - ez az elnevezés egykor az egész Murántúlt jelölte -, vagy kerülnek konkrét megnevezését. A vidék lakosságát pedig „vendeknek” nevezik, mint egykor az egész Murántúl lakosságát.

A szlovén vidék lakói magukról azt mondják, hogy „mi smo Slovence, Slovenje”, „ge/dja sam Sloven, Slovenec” („mi szlovének vagyunk”).

A vidék az Alpok alján, 200-400 méter tengerszint feletti magasságban, dombokkal gazdag és folyóvölgyi síksággal tarkított 94 km² területen fekszik. Éghajlatára a pannon és az alpesi éghajlat keveredése jellemző, az ország legcsapadékosabb vidékének számít. Felsőszölnök és környéke Magyarország legnyugatibb pontja. A falvakat túlnyomórészt az őslakosnak számító szlovének lakják, kis számú német, magyar és cigány lakossággal közösen, de korántsem keveredve.

1. táblázat

A szlovén vidék falvainak nemzetiségi megoszlása 1941-ben

Község	népesség	férfi	magyar	német	szlovén	egyéb
Alsószölnök	726	379	154	325	254	2
Apátistvánfalva	779	385	55	5	707	12
Felsőszölnök	1612	813	242	11	1359	-
Orfalu	263	128	4	-	259	-
Permise*	183	83	1	-	182	-

Rábatótfalu	812	382	33	5	774	-
Ritkaháza*	202	115	-	-	202	-
Szakonyfalu	642	300	14	6	511	111
Összesen:	5219	2585	503	352	4239	125
Vas megye.	286 277	145 251	266 459	7 666	4 455	2 600

* Korábbi közigazgatási beosztás szerint Kétyvölgy

Forrás: Az 1941. évi népszámlálás II. Demográfiai mutatók adatok községek szerint. Budapest, 1976.

Nemzetiségi politika

A nagy politikai küzdelmek során a nemzetiségi létből fakadó kérdések megoldása nem ment problémamentesen. Bár a kormánykoalíció pártjainak külön-külön volt körvonalazott nemzetiségpolitikai koncepciója, arra még várni kellett, hogy egységes törvényekben vagy alkotmányjogilag szabályozottá váljon. Közös álláspont politikai deklarációkban fejeződik ki, ami a letűnt politikai rendszer nemzetiségeket megkülönböztető, elnyomó intézkedéseinek semmissé nyilvánítását jelenti, s biztosítja az új Magyarország felépítésében minden polgárnak - a nem magyaroknak is - a részvétel lehetőségét.

Először az MKP lapja 1945. augusztus 4-i száma címlapján jelenik meg a nemzetiségi törvényjavaslat előkészítéséről szóló politikai bizottsági állásfoglalás a teljes szabadságról, nyelvhasználati jogról, önálló kulturális élet lehetőségéről, szervezkedési jogról, a teljes nemzetiségi megbecsülésről stb. Tulajdonképpen az 1944 októberében készült pártprogram nemzetiségi pontjait figyelembe vevő törvényjavaslati ajánlásnak fogható ez fel.¹ Kedvező visszhangra nem talált a koalíciós pártok körében, de még a párt megyei lapja sem vette át, pedig a központi újság híreit a *Szabad Vas megye* gyakran megismételte. A Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja (MSzAF), amely 1945. február 18-án Battonyán alakult meg - s az országban élő szlovákok és délszlávok szervezeteként működött -, kezdettől fogva élvezte az MKP támogatását.² A nemzetiségi politika ötvöződött ez esetben a szövetségi politikával, pontosabban a parasztpolitikával, hisz a szervezetbe tartozók több- ségében falusi népességet jelentettek. Természetesen a MSzAF is törekedett a kommunistákkal való szoros együttműködésre. Különösen a Front délszláv szekciójának I. kongresszusától (1946. május 19. - Baja) figyelhető meg az elmélyülő kapcsolat. Az ekkor megválasztott központi vezetőségben első ízben kaptak helyet a - horvátok és szerbek mellett - szlovének is. Ezt követően a szlovén vidéken is kiépültek a községi, járási és területi szerveik. A központtól távol a szövetség legkisebb népcsoportjánál a községi szervezetek csak lassan váltak működőképessékké.

A Rába-vidéki szlovének területi kongresszusán szervezeti és politikai kérdések mellett az itt élők érdekképviseletét, főként a Szentgotthárdon működő vállalatoknál a munkalehetőségek ügyét tárgyalták meg; ez utóbbit hamarosan eredmények is jelezték.³ Az itt működő pártok közül az MKP-val alakult ki jó kapcsolat, ennek ellenére vagy éppen emiatt nem tudtak jelentős tömegbefolyásra szert tenni. Az 1947-es választásokon területi titkáruk a kommunista párt színeiben indult, s nem került be a parlamentbe. A nemzetiségi szövetség munkáját nehezítette, hogy hiányzott a szervezkedés tradíciója, alig volt a szlovéneknek értelmisége, az idegeneket pedig a nép nem könnyen fogadta bizalmába. A MSzAF jó napi kapcsolatban állt a jugoszláviai szervekkel, amit külsőségekben, például hivatalos leveleikben alkalmazott „Halál a fasiszmusra! Szabadságot a népnek!” jelszavakkal fejezték ki.

A korabeli megyei sajtó a felszabadulás első napjaitól rendszeresen közölt a szomszédos országok életéről írásokat, köztük jelentős szerepet kaptak a jugoszláviai hírek. A területen élő délszláv nemzetiségek - horvátok, szlovének - figyelemmel kísérték ezeket, igyekeztek összevetni a más csatornákon érkezett információkkal, s próbálták saját életük alakulására, a

változások lehetséges irányaira következtetni.⁴ A hírek bizakodásra és szorongásra egyaránt okot adtak.

„Jugoszláviában minden nemzetiség részére biztosították a szabad nemzeti fejlődést” - ezzel a címmel nagy terjedelmű cikket közöl a *Szabad Vasmegye* április 26-án egy szovjet újságíró tollából. Többek közt ezt írja: „A magyar kisebbség számára is biztosították a nemzeti fejlődést. Emelkedik a magyar iskolásgyermek száma. A jugoszláv hatóságok szaktanfolyamokat szerveztek a magyar tanítók és előadók képzésére. Minden magyarul beszélő községben magyar az előadás nyelve. A Vajdaság újságjai szerb, horvát és magyar nyelven jelennek meg. Lelkes visszhangot váltott ki a törvény, amely megtilt minden faji, nemzetiségi és vallási jogfosztást.” „Jugoszlávia szabadon bocsátja az Országban lévő 20 ezer hadifoglyot, s ez az összes tisztre és közlegényre kiterjedne.”⁵

Jugoszlávia címmel, a Szabadkán, Zentán, Becskerekén indított tanító- előkészítő tanfolyamról jelent meg ugyanitt tudósítás. A tanítóhiány pótlására tett erőfeszítések mellett helyet kap a Szabadkán beindított tanítóképzőről, valamint a tervbe vett magyar gimnázium megnyitásáról szóló hír is. Ekkor már két magyar gimnázium működik a szomszédos országban.⁶

Az 1945. őszi nemzetgyűlési választások politikai felkészülése során az MKP szombathelyi népgyűlésén Rajk László viszonylag nagy teret szentelt beszédében a szomszédokkal s a béketárgyalásokkal kapcsolatos kérdéseknek. Ezeket szintén közli a sajtó.⁷ Külön is köszöntötte a Muraszombatról jött jugoszláv küldöttséget, amely a pút muraszombati látogatását viszonzva jószomszédság és az internacionalizmus kifejezéséként először a megyéből hívtak pártdelegációt az ottani hősi halottak emlékmű-avatási ünnepélyére. Idézet a beszédből: „Az országhatáron kívül élő magyaroknak olyan lesz a helyzete, amelyet a magyar demokrácia alakulása mutat. ...A fegyverszüneti tárgyalások egyik pontja azt mondja: a határok megvonása, a magyar nemzeti kisebbségek beilleszkedése a környező országok alkotmányába, ez a béketárgyalásokon fog eldőlni... A reakciót el kell távolítani a politikai életből, mert csak így bizonyíthatjuk a külföld előtt a demokratikus fejlődést.”⁸

Nagy figyelmet kapott Tito beszéde, melyet a Jugoszláv Nemzetgyűlésen mondott el: „Célunk a béke megszilárdításának irányában dolgozni, bizonyos területi követeléseink kielégítését biztosítani, és dolgozni azoknak a kapcsolatoknak a megszilárdításában, amelyek Jugoszláviát más országokkal, elsősorban a szláv népekkel összefűzik. ...A Londonban tartott külügyminiszteri értekezleten Jugoszlávia olyan határt kért, amely egybeesik a néprajzi határokkal. Trieszt konföderált terület legyen Jugoszlávián belül. Karinthiában és Stájerországban vannak területi követeléseik. Rokonszenvvel figyelik Magyarország Jugoszlávia felé irányuló törekvéseit. Jugoszlávia 70 millió dollárt követel Magyarországtól. Rövidesen sor kerül a kifizetési mód megtárgyalására.”⁹

Míg a szlovén lakosság látszólag passzív rezisztenciával viseltetett az előbbiekhöz hasonló hírekre-legfeljebb szűk családi, baráti körben vitatták és várták a végkifejletet, a békeszerződést -,addig a hivatalos politika, a pártok mindent elkövettek a jószomszédság fenntartása érdekében. A határ mindkét felén az érdekelt kettősirtokosok száma miatt kölcsönösen biztosították a földek műveléséhez az átlépési okmányokat, még hozzá rendkívüli gyorsasággal. Főleg a kommunisták keresték a kétoldalú kapcsolatokat. A közeledést beárnyékoló akciókat, a jugoszláv katonai járőrök határsértéseit, a vele járó agitációt, a magyar hatóságok részéről jelentkező túlzásokat igyekeztek nem nagydobra verni.¹⁰

A közös határ őrzésére vonatkozó „Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására” című okmány kiegészítő rendelkezései is kifejezik a konfliktusmentes kapcsolatokra törekvést: „A határszolgálat ellátására vonatkozó ideiglenes utasítást azzal adom ki, hogy a határszolgálat sajátossága és jellege más a jugoszláv és más az osztrák határ területén... A jugoszláv határ területén minden fegyveres összetűzést, különösen a kezdeményezést feltétlenül kerülni kell.

Fontos a szomszédos határügyi szervekkel való kölcsönös, jó viszony megteremtése, illetve az erre irányuló törekvések.”¹¹

A hazai szlovénségre is hatott az újra kibontakozó pánszlávizmus eszméje. Ez nemcsak a határon túlról jelentkezett, hanem érdekes módon még az MKP helyi funkcionáriusai is terjesztették. Titkári jelentésben olvasható például:

„Alsószölnökön Kiss Sándor határvadász őrmester (kommunista) felhívta a figyelmet Gáspár István titkárra, aki marxista elmélet híján a PÁNSZLÁVIZMUST hirdette. Mivel belátom, hogy csak így tudjuk a vend községekben a népet sorainkba állítani, megengedtem, hogy ezt továbbra is hirdethesse... A párt érdekeit szem előtt tartva mentem bele ebbe a játékba.”¹²

Szinte egybeesik a jelenséggel, bár attól függetlenül a *Nyugati Kis Újság* 1945. november 7-i számában *Délszláv unió* címmel ír részletes elemzést Moncsalov ezredesnek a pánszláv bizottság titkárának Szófiában tett ki jelentéseiről. Ebben egy húszmillió balkáni szláv középhatalom kialakulásának lehetőségeit is felvázolta. Ennek látszott kedvezni a jugoszláv föderációs államszerkezet is.

Október 16-án a Rába menti szlovének nevében - 14 aláírással-levelet írtak Vorosilov marsallhoz, a SZEB elnökéhez: „Mi Rába menti szlovének, akik a trianoni békeszerződés szerint a monostori körzet déli részében élünk, a demokratikus föderatív Jugoszláviában élő szlovénekkel egy nemzetet alkotunk, és szlovén nyelven beszélünk, kérjük Excellenciádat járjon közbe a magyar nemzeti kormánynál, hogy állítsanak fel iskolákat, amelyekben a tanítás szlovén anyanyelvünkön folyik a mi szlovén falvainkban. (Itt a falvak felsorolása következik.) Kérésünkkel együtt megküldjük a magyar kormány- hoz intézett levelünk fordítását.”¹³ Ezt a levelet követi egy november 7-én a Szentgotthárdi járási MKP helyiségében felvett panaszos jegyzőkönyv, melynek aláírói között néhány név megegyezik a Vorosilov tábornoknak írt levél aláíróival. A mindkét helyen aláírók a Magyarországi Antifasiszta Szlávok járási szervezetének vezetői voltak.¹⁴ Nyilvánvaló, hogy a békeszerződés nélküli országban nem véletlenül alakultak ki ilyen ügyek. Volt ennek valós alapja, de jó adag sanda politikai célzatosság is felfedezhető benne.

A belügyminiszter 152.823/1946/III./9. számú határozatára a jugoszláv-magyar jó viszony megszilárdítása érdekében a középületeken szláv nyelven is el kellett helyezni a feliratokat, ahol a lakosság 20 százalékát nemzetiségiek alkották. Ezen túlmenően a saját nyelv használatáról a közigazgatás ügyeiben is rendelkezett, s mindennek a szlovén vidéken érvényt is szereztek rövid időn belül.¹⁵

A nemzetiségi lakosság összeírása

1941. március 18-23. között írták össze a Magyarországon élő nemzetiségi lakosok., így a délszláv nemzetiségű állampolgárokat is. Még a rendeletet megelőző hetekben több cikk foglalkozott a megyei sajtóban az új nemzetiségi törvénnyel és az iskolaügyekkel. „A kormány úgy rendelkezett, hogy saját anyanyelvükön kell oktatásban részesíteni Magyarországon az egyes nemzetiségekhez tartozó tanulókat. Az anyanyelvi oktatást állami iskolák létesítésével és fenntartásával, illetve államsegély nyújtásával biztosítják.”¹⁶ A nemzetiségi lakosság összeírását a községi képviselőtestületek által kijelölt, arra alkalmas összeíróbiztosok - a nyelvet jól beszélő pedagógusok - végezték el. Elvileg az összeíróbiztosokkal a nemzetiségi szövetség által delegált ellenőrzőbiztosok is részt vehettek a munkában mint a törvényesség társadalmi őrei, a nemzetiségi lakosság érdekeinek garantálói.

Ez a kitétel csak lehetőségként maradt meg, erre utal a következő jegyzőkönyvi részlet, amely mindhárom körjegyzőségnél a tapasztalatok összegzésénél előfordult: „Megállapítjuk, hogy a délszláv nemzetiségű lakosoknak helyben társadalmi vagy művelődési szervei, egyesületei, intézményei nincsenek, tehát ilyen lakosok összeíróknak nem voltak javaslatba

hozhatók. Ilyen javaslatot a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjának szentgotthárdi szervezete sem adott be, így az elrendelt nemzetiségi összeírást ellenőrzőbiztosok közreműködése nélkül kell végrehajtani.”¹⁷

Az összeírást eleve meghatározta a korabeli közhangulat. A suttogó propaganda igyekezett a meglévő bizonytalanságot még inkább mélyíteni. „Ha valaki szlovénnek vallja magát, akkor számolni kell neki a kényszer-kitelepítéssel, átadják őket a jugoszlávoknak”. „Ha magyarnak vallja magát, akkor a végleges elmagyarosításnak néz elébe egész családja.” Az előbbiekről és a hozzá hasonló rémhírekről a *Szabad Nép* is mint olyan példáról írt, amely a számbavétel eredményességét kétségessé teheti.¹⁸

Az összeírás lényeges változást számadatban nem hozott, csak tartalma miatt vált minden probléma forrásává. Mindenki magyar nemzetiségűnek, de szlovén anyanyelvűnek vallotta magát. Az 1941-es népszámlálás nemzetiségi bevallásából származó hátrányokra - a németek kitelepítésére és a csehszlovák-magyar lakosságcsere körülményeire - való figyelemmel érthető volt az összeírás ilyen természetű következménye. Még az összeírás kezdetén feltűnt a bevallás sajátos formája, amely eltért az előző (1930-1941) népszámlálási adatoktól. A közigazgatás vezetőinek ajánlására tettek is kísérletet az összeíróbiztosok, hogy mindenkit bátorítsanak korábbihoz hasonló bevallásokra, de a nép hajthatatlan maradt. Így lettek szlovén anyanyelvű, de magyar nemzetiségű polgárok 1946-ban a hazai szlovének.

A községenkénti adatok csak a természetes szaporulat és halálozás által módosult számokban különböznek az 1941-es népszámlálás eredményétől. Vagyis a lakosság létszámát a háború és a velejáró népmozgások, illetve politikai körülmények nem változtatták meg. Szülőföldjükhöz hűséges emberek maradtak a magyarországi szlovének.

A nemzetiségi oktatás

Magyarország iskolarendszere nem tartozott a fejlettek közé a második világháború előtt. A nemzetiségi oktatás pedig - az ellenforradalmi rendszer lényegéből fakadóan - különösen hátrányos helyzetben volt.

A háborút követően 1945. október 30-án jelent meg a 10030/1945. ME számú rendelet, amely a nemzetiségi tanulók oktatását szabályozta. Ez a jogszabály legalább tíz tanuló jelentkezésétől tette lehetővé a nemzetiségi oktatást. 1946. február elsején, a 300/1946. ME számú rendelet az egyes nemzetiségekhez tartozó tanulók anyanyelvű oktatását szabályozta, s ezt állami iskolák létesítésével és fenntartásával, illetve államsegély adásával biztosította. „Már 20 nemzetiségi tanuló esetén új iskola állítandó fel. Tíznel több tanulónak pedig (több község) internátussal összekötött körzeti iskolát kell felállítani. Középiskolát is állítanak fel, ha a jelentkezők száma eléri a magyar középiskolák létszámának egyharmadát. Mindehhez tanítói tanfolyamokat szerveznek.”¹⁹ Ha alaposan végiggondoljuk a nemzetiségi iskolaügyre vonatkozó elképzeléseket, nem nehéz megérteni a bizalmatlanságot a nem magyar lakosság körében a népszámlálási összeírások szándékát illetően. Ugyanis a vizsgált területen mindig is magyar volt az oktatás nyelve. A beszélt nyelv, a szlovén tájnyelv, ez jelentős eltérést mutat az irodalmitól. A családban, a faluban szlovénül érintkeztek az emberek, a falu határain túl pedig a magyart használták szóban és írásban egyaránt. Az iskolákban a magyar vagy nemzetiségi tagozatra lehetett jelentkezni. Az itt oly parancsolóan szükségszerű átmeneti lehetőséget nem kívánták kialakítani, pedig hatása kiszámítható lett volna.

Az összeírást követő feladat az iskolaköteles tanulók szlovén nyelvű oktatásának megszervezése volt. A helyzetet súlyosbította, hogy a Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontja járási tagozatáról hosszú panasz indult útjára a nemzetiségi nyelv oktatásáról szóló rendelet végre nem hajtásáról. Ugyanez a téma - némi túlzással - megjelent Ljubljánában a *Slovenski Poročevalec* (Szlovén Híradó) című újságban „A Rába menti szlovén kisebbség eltáposása” címmel.²⁰ Ugyancsak megjelent az írás a vajdasági *Magyar Szó* című lapjában is.

Mindez természetesen bonyodalmakat okozhatott volna, ha nem létezett volna a jószomszédi viszony. A gondot csak növelte a beíratások eredménye.²¹

Az iskola helye és típusa	beíratkozottak száma	nem jelent meg	magyar tagozatra íratkozott	szlovén tagozatra íratkozott
Apátistvánfalva (rk.)	144	13	144	-
Felsőszölnök (állami)	282	10	281	1
Rábatótfalu (rk.)	126	-	126	-
Szakonyfalva (rk.)	120	-	120	-
Alsószölnök (rk.)	98	-	96	2
Vashegyalja (állami)-	51	4	48	3
Összesen	821	27	815	6

Hasonló helyzet alakult ki a megye horvát nyelvű iskoláiban is. Ezek után a MSzAF előjelzéseinek szándékain már többen elgondolkodtak, bár ugyanazt az iskolatípust szerette volna megszervezni a tanfelügyelet is. A nép szabad akarata kinyilvánítása szerint a magyar tagozatú, a szlovén nyelvet idegen nyelvként tanító iskolába íratta gyermekét, amely konstrukció kezdetben szóba sem került. Bár a fordított megoldás választása megoldhatatlan feladat elé állította volna a tanügyi igazgatást, hisz így sem volt elég szlovénul tanítani tudó pedagógus.

A kijelölt tanerőket csak a következő nyáron iskolázták be 3 hónapos időtartamra, Pécsre. Ezt követően kezdték meg működésüket. Az állam nyelvi pótlék folyósításával ismerte el munkájukat. A közoktatásügyi miniszter közben úgy rendelkezett, hogy Magyarországon 59 községben lesz szláv nyelvű népiskola. Baranya-, Bács-Bodrog-, Vas-, Sopron-, Győr-Moson-, Somogy-, Pest vármegyékben kívántak ilyen iskolákat felállítani. Ugyancsak ekkor született döntés a Pécsen tervezett nyári tanítói továbbképzésről. A tanfolyam előadóivá a pécsi délszláv nemzetiségű, görögkeleti szerb felekezeti tanítókat jelölték ki. E rendelet szerint Vas megyében szláv nyelvű népiskolát kívántak létrehozni: Horvátlövön és Szentpéterfán horvát tanítót, Apátistvánfalván, Vashegyalján, Alsószölnökön, Szakonyfaluban, Rábatótfaluban és Felsőszölnökön pedig szlovén tanítási nyelvűt. A rendeletről terjedelmes cikk jelent meg a *Szabad Vasmegye* 1946. május 23-i számában. Az MKP 1946 tavaszán nagy odafigyeléssel követte nyomon az eseményeket:

„A vend vidék elégedetlen és nyugtalanodik a szlovén nyelv tanítása ellen az iskolában. A szlovén nyelv tanítását csak néhány jugoszláv érzelmű agitátor kívánja, akik odaátról vannak irányítva. A lakosság nem akarja a szláv nyelvű tanítást, mondván, hogy nekik a magyar nyelv tanításra van szükségük, nem akarnak jugoszlávok lenni. Ha visszakapnák a magyar nyelvű tanítást, propaganda lenne Pártunk részére, mert a járási szervezőnk lejárta a vend községeket, és mindenütt általános a felháborodás az iskolai tanítás ellen, és kérték a magyar nyelvű iskolát a járási szervezőtől.”²²

Ezeknek az értékeléseknek, mint ahogy a szlovének magatartásának is az előbbieken jelzettekén túl erőteljes külpolitika motivációi voltak. A suttogó propagandát erősítette a hivatalos sajtóból kapott információk sora. „Tito tábornagy külpolitikai exposéja” címmel az 1946. április 2-án elhangzott beszédből - melyet a Jugoszláv Nemzetgyűlésben tartott - idéz a megyei lap. A beszédben elhangzott a néprajzi határ fogalma, és a Rába vidék szlovén falvait konkrétan is megemlítette.²³ Április 19-én a következőket írta az MKP titkári jelentésben: „A nemzetiségi falvakban (vend községek) a hangulat még mindig nem tisztult le, de mindenesetre megjegyyezhetjük, hogy a félelemérzet komolyan csökkent, s így már többen minden gátlás nélkül magukat vendeknek, illetve szlávoknak vallották. Mindezek ellenére mégis határozott kívánságuk, hogy ők magyar határokon belül maradjanak.”²⁴

Annak magyarázatául, hogy milyen fontos kérdés volt e vidéken a nemzetközileg is szavatolt szerződés igénye, idézzük a következő mondatot: „A vend községekben nehéz a helyzetünk, ott nehezebben politizálnak az emberek: békekötésre várnak...”²⁵

Az összeírás és az iskolák ügye jelentős mértékben pezsdítette a szlovén falvak közéletét. Nyilvános fórumok, pártviták és agitációk színtere lett a vidék. A népben pedig egyre erősödött az az évszázadok során kialakult érzés, hogy ő ugyan szlovén anyanyelvű, de magyar hazában élt eddig, és itt akar élni ezután is. Ha pedig szabadon dönthet, akkor elvárja álláspontja tiszteletben tartását - teljes joggal.

Békeszerződés Az 1947-es esztendő az erőteljesen fellángolt belpolitikai csatározások, pártküzdelmek jegyében indult. Az előző évben érzékelhető balratolódást, a Baloldali Blokk további térnyerésének megfékezését akarták az ellenzéki pártok. Erre jó alkalom volta béketárgyalást megelőző időszakban a nemzetgyűlés külügyi bizottságában zajló vita. amely a magyar békecélok megfogalmazása, a magyar delegáció összetétele kérdésében folyt. Dolgozatunkban csak a déli szomszédal kapcsolatos néhány kérdést kívánjuk felvetni.

Az Ausztria és Jugoszlávia felőli határaink megállapításáról folytatott vitában a kapott javaslatot senki nem vonta kétségbe a külügyi bizottságban. A *Szabad Népb*ben leközölt cikk „A magyar békeszerződés tervezete” tartalmazta a tervezet leglényegesebb kérdéseit.²⁶ A szlovén lakosság tulajdonképpen megnyugodhatott volna, hisz a trianoni határon belül éltek, de a jugoszláv koncepció t jelző - néprajzi határokat érintő - elképzelés az előbbieknél ellentmondani látszott. A *Szabad Vasmegye* arról tudósított, hogy a párizsi magyar és jugoszláv békelegációk között baráti tárgyalás folyik a jugoszlávok által javasolt lakosságcsereéről és pénzügyi egyezményről. Az egyezmény lényegéről csak azt írták meg, hogy „...kölcsonösen nem haladhatja meg a 40 000 főt. Az áttelepítésre jelentkezőket szabad véleménynyilvánítás alapján jelölik ki. A folyamat az áttelepülési szerződés aláírása után egy évvel kezdődhet, és három évig tarthat. Az átköltözők magukkal vihetik ingóságukat. Az itt maradó ingatlanait az állam, amelyet elhagynak, megtéríti.”²⁷ A német ajkúak magyarországi - így a tárgyaló területéről is folyamatban lévő - kitelepítésének gyakorlata, sem pedig az említett újságcikk nem tudta megnyugtatni a kedélyeket. Ugyanezen újság párizsi tudósításában számolt be a magyar területi és politikai bizottság üléséről, ahol a tervezet II.-III. és IV. cikkelyének tárgyalása folyt. A jugoszláv és csehszlovák delegátus pótindítványt terjesztett elő, amely a magyarországi revizionista egyesületek felszámolását kérte (konkrét megjelölés nélkül). Ugyanitt „Kardelj hangsúlyozta, hogy a magyar nép revíziós igényeinek fenntartásával elutasítja a környező országok segítő kezét.”²⁸

Alig két héttel később, Gyöngyösi János külügyminisztert értesítette Szimics Sztanoja jugoszláv kiküldött. hogy kormánya elhatározta a szabályos diplomáciai kapcsolat létesítését Magyarországgal. Gyöngyösi elmondása szerint a lakosságcsere és a vízügyi indítványok (jugoszláv) kérdésében közvetlen tárgyalás lesz a két fél között, ezért Jugoszlávia visszavonta mindkét pótindítványt. A formálisan fenn álló hadiállapot tehát már a békekötés előtt megszűnt.²⁹

A békeszerződést előkészítő tárgyalásokon követelésekkel előálló szomszédaink közül aránylag a jugoszlávok voltak a legkorrektebbek. Ugyanezen kérdésekről Kardelj korabeli feljegyzésében a következőket írta: „Magyar- ország ügyét Gerő Ernő képviselte. A konferencia előtt többször is találkoztunk, s igyekeztünk egyeztetni álláspontjainkat. Ezért magán az értekezleten nem bocsátkoztunk heves szócsatába egymással, elmaradt tehát a szenvedélyes vita, amely Olaszországgal kapcsolatban minduntalan fellángolt, megvallom, főleg az én kezdeményezéseimre. A Magyarországgal kötendő szerződésről folytatott tárgyalások elsősorban a jóvátételre, valamint a Jugoszláviában élő magyarok egy részének kitelepítésére vonatkoztak. Főleg azért szorgalmaztuk a magyarok egy részének kitelepítését, mert ezzel legalizálni akartuk a németek kiutasítását. Valójában csak kisebb számú vajdasági magyarról volt szó, mindössze negyvenezerről, közülük azonban senki sem hagyta el

otthonát. A Magyarországra kirótt jóvátétel nem volt tetemes, meg kell azonban mondanom, hogy a magyarok igen lelkiismeretesen fizették.”³⁰ A párizsi békekonferencián a jugoszláv és magyar küldöttek többször is tárgyaltak a lakosság kicserélésének lehetőségéről mint olyan módszerről, amely véget vetne a mindkét országot szorongató kisebbségi problémának. Végül azonban semmi sem történt e terv végrehajtására.”³¹

A lakosságcserére vonatkozó sajtóutalások-bár maga az elképzelés nem jutott nálunk a megoldandó ügyek kategóriájába-nem hatottak kedvezően a magyarországi délszláv nemzetiségekre. Nem volt vitás a nemzetiségek nemzeti öntudata, szimpátiája az új jugoszláv renddel kapcsolatban, de a gazdaságilag elmaradott agrárállam és a proletárdiktatúra, s mindaz amit az emberek erről tudhattak, nem sarkallta őket az áttelepülésre.

Az 1947. február 10-i békekötést higgadt és mértéktartó véleménynyilvánítások fogadták a határvidéken. Tulajdonképpen ezt a hangulatot sugallták az újságok is. A szlovén nemzetiség részben fellélegzett (az őt érintő határmegállapítás a várt kedvező fordulatot hozta), részben viszont a magyarsággal egyetemben ők is döbbenettel fogadták a békeszerződést. Egy korábbi rendszer bűneit sújtó diktátum terheit kellett a fiatal, kibontakozóban lévő népi demokráciának magára vállalnia. A békeszerződés jó néhány kitételéből származó ellentmondás kedvező talajt jelentett a nacionalizmus élesztgetésére, s ezt a nemzetgyűlési választások idején az ellenzéki pártok igyekeztek kihasználni.

A magyar kormány baráti külpolitikáját Vas megye a maga lehetőségeivel, eszközeivel akarta szolgálni. A megye építőmunkásainak körében volt a legnagyobb ezen időszakban a munkanélküliség. A magántőke visszahúzódott az építkezésektől. A Magyar Építőipari Munkások Országos Szövetségének Központja javasolta, hogy az ez évi szezonra kínálkozó Jugoszláviai foglalkoztatást használja ki a megye.³²

A jó kapcsolatok fenntartására és elmélyítésére a Jugoszláv-Magyar Művelődési Társaság megyei szervezetének létrehozását határozták el. Csuka Zoltán író, a társaság főtíkára összehívta a délszláv nyelveket beszélő vagy ilyen ügyekkel foglalkozókat a délszláv népek barátainak összefogására. Alapos előkészületeket követően május 31-én Szombathelyen a Savária moziban összeült a Magyar-Jugoszláv Társaság helyi csoportjának alakuló ülése. Jugoszláviai művészek, írók és politikai vezetők részvételével történt mindez. Az ügy iránti figyelmességet jelzi, hogy Gyöngyösi János külügyminiszter mondta az ünnepi beszédet. A társaság tisztségviselői között találjuk: Kovács Sándor megyéspüspököt, Safranko Emánuel főispánt, Kovács József alispánt, Oláh Imre MÁV-üzletigazgatót, Bariska Mihály tankerületi főigazgatót, Ember József rendőralezredest, Pető Ernő kórházi főorvost.³³ A társaság munkájába aktívan bekapcsolódott a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének megyei szervezete is.³⁴ Ezt követően több tudósítás, cikk foglalkozott a jugoszláviai magyarok helyzetével, politikai kapcsolatainkkal. Júliusban 414 magyar hadifogoly Belgrádból való elbocsátásáról tudósított a *Szabad Vasmegye*. Ugyanezen számban a vajdasági magyarok helyzetéről olvashatunk: „huszonötezer magyar kapott földet. Sajtószabadság van. Részt vesznek a közigazgatásban. 161 elemi iskolája, 25 gimnáziuma, 3 főgimnáziuma van az ottani magyarságnak.”³⁵

A kapcsolatok dokumentumait vizsgálva viszont a nálunk élő nemzetiségek életéről, a beilleszkedés lehetőségeiről, állapotáról sajnálatosan nem jelentek meg újságainkban az előbbiekhöz hasonló tartalmi vagy elemző írások. Vagy közelebb álltak hozzájuk a külföldi magyarok problémái, mint a nálunk élő nemzetiségek gondja, vagy a kapcsolatápolás utóbbiakban rejlő lehetőségeit ekkor még nem eléggé ismerték fel.

* Ez a tanulmány egy hosszabb kézirat részleteként a Rába menti szlovének történetét elemzi a második világháború utáni koalíciós időszakban.

Jegyzetek

- 1 Kővágó László: *A Magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés (1918-1945)*. Budapest 1985. 294.
- 2 Ljubomir S. Lastic: *Iz hase preteklosti*. 2. (Múltunkból) Budapest 1980. 23.
- 3 Uo. 67.
- 4 Feljegyzés 1984 februárjában Tóth Ferenc budapesti lakossal, a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja volt Vas megyei titkárával folytatott beszélgetésről.
- 5 (Jugoszlávia szabadon bocsátja a magyar hadifoglyokat). *Szabad Vasmegye* 1945. szeptember 28.
- 6 Jugoszlávia. *Szabad Vasmegye* 1945. október 3.
- 7 Húszezer főnyi embertömeg hallgatta meg Rajk Lászlót az MKP szombathelyi népgyűlésén. *Szabad Vasmegye* 1945. augusztus 28.
- 8 Vas Megyei Levéltár (Vam L) XXXIII. fond F:26. 26. oe. Az MKP Szentgotthárdi szervezetének titkára tájékoztatója a Területi Bizottságnak. 1945. VIII. 2-án: „Folyó hó 1-én jugoszláv elvtársak látogattak meg. Céljuk volt, hogy a jugoszláv-magyar kapcsolatokat kimélyítsék és egyben meghívást adtak át augusztus 15-re Muraszombatba, az ottani orosz hősi halottak emlékművének leleplezési ünnepélyére. 50 magyar elvtársat szeretnének kivinni, 3 személy és 1 db tehergépkocsi jönne ide Szentgotthárdra.”
- 9 Tito tábornagy külpolitikai expozéja. *Szabad Vasmegye* 1946. április 3.
- 10 Jegyzőkönyv. Felvétel 1945. november 7-én Szentgotthárdon az MKP hivatalos helyiségében.
Jelen vannak: Kerécz Jenő, Konkolics Ferenc a szlovén kisebbség képviselői és Nass Mihály, Bartók Károly MKP-vezetők. Előadják, hogy 1945. november 2-án ismételt megjelentek a honvédség emberei Vashegyalján, s szerintük betanult módszerekkel tartottak házkutatásokat a szlovén kisebbséghez hű embereiknél.
Az egyik lakásban talált Tito-fényképet letépték és „bevele a tűzbe” felkiáltással a kályha elé dobták. Az őrmester szidta a szlovén lakosokat: „az istenit ennek a partizán országnak” stb. Ilyen dolgok napirenden vannak. Felsőszőlőnkön szintén sérelem érte a kisebbséget. Kettő kommunista párttagot letartóztattak és bekísérték Szentgotthárdra a fogdába. Lázár Vilmos asztalos és Gáspár Gusztáv most Szombathelyen vannak letartóztatva.
Az ilyen és hasonló dolgok, megfigyelésünk szerint mindig valami gyűlés vagy ünnepély előtt vagy utána történnek. A szlovén kisebbség nevében tiltakozunk ezek ellen, mert mikor Jugoszláviában a magyar kisebbségnek önkormányzati joga van, nekünk csak az üldözés jut osztályrészül.
Semmi mást nem kélnk, csak ugyanazokat a jogokat, amit Jugoszlávia megadott a magyar-kisebbségnek. Ezeket a dolgokat orvoslás végett az MKP-hoz terjesztjük, mert reméljük nem lesz szükséges külföldről segítséget kérni. Km. négy aláírással.
Vam LXXXIII. fond F:26. 37. oe.
- 11 Vam L. Főispáni Elnöki iratok 1945-46. XXI. 1. a/1. Ideiglenes utasítás a határszolgálat ellátására. 1945. június 29.
- 12 Vam L XXXIII. fond F:26. 2. oe.
- 13 Vam L. Főispáni Elnöki iratok 1945-46. XXI. 1./a./1. Megjegyzésként szerepel a levél iktatásán, hogy 1945. december 8-án átküldte Levuskin vezérőrnagy Tildy Zoltán miniszterelnöknek 1945 ME III./60 szám alatt.
- 14 Vam L XXXIII. fond F:26. 37. oe.
- 15 Vam L. községi iratok Felsőszőlőnk. 1945-46. V. K. 15./9. cs.
- 16 A nemzetiségi oktatás... *Szabad Vasmegye* 1946. január 12.
- 17 Vam L. községi iratok Felsőszőlőnk. 1945-46. V. K. 15./8. cs. Vallás- és közoktatásügyi miniszterhez szóló felterjesztés 1946. március 29-én.
- 18 A magyar és jugoszláv nemzetiségi probléma. *Szabad Nép* 1946. április 21.
- 19 Az iskolák ügye az új nemzetiségi törvény alapján. *Szabad Vasmegye* 1946. január 30.
- 20 Vam L. Tanfelügyelő Elnöki iratok 1945-46. XX IV. 502. a/1.
- 21 Uo.
- 22 Vam L XXXIII. fond F:27. 14. oe.
- 23 *Szabad Vasmegye* 1946. április 10. 73. sz. 1.
- 24 Vam L MKP Szentgotthárdi járási titkár 1946. IV. 19-én kelt jelentéséből.
- 25 Uo. 1946. VII. 19-én kelt jelentéséből.
- 26 *Szabad Nép* 1946. augusztus 1.; Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947*. Kossuth 1982. 184-198.
- 27 Magyar-Jugoszláv lakosságcsere-egyezmény készül. *Szabad Vasmegye* 1946. szeptember 15.
- 28 A magyar revizionizmust támadta Párizsban a csehszlovák és a jugoszláv megbízott. Uo.
- 29 Diplomáciai kapcsolat jött létre Magyarország és Jugoszlávia között. *Új Vasvármegye* 1946. szeptember 27.
- 30 Edvard Kardelj: *Spomini (Sécanja), Boj ta priznanje in neodvstnost nove Jugoslavie 1944-1957*. Drzavna zalozba Slovenjje, Ljubljana 1980. 97-98.
- 31 Paul Shoup: *A kommunizmus és a nemzeti kérdés Jugoszláviában*. 139.

- 32 Jugoszláviában kaphatnak munkát a munkanélküli Vas megyei építőmunkások. *Szabad Vasmegye* 1947. április 17.
- 33 Megalakult a Magyar-Jugoszláv Társaság szombathelyi csoportja. *Szabad Vasmegye* 1947. június 2.
- 34 A korábban említett Magyarországi Antifasiszta Szlovák Szervezetének (MAfSZ) felbomlása után, 1947. július 19-én Bácsalmáson összeült kongresszus hozta létre az MDDSZ-t.
- 35 Jugoszlávia is hazabocsátja a magyar hadifoglyokat. A magyarok teljes egyenlőséget élveznek Jugoszláviában. *Szabad Vasmegye* 1947. július 13.

FERENC STIPKOVITS

HISTORY OF RABA-SLOVENIANS UNTIL THE ELECTIONS IN 1947

The history of Slovenians along the Raba river, as well as that of every national minority in Hungary, was determined by two factors after World War II. The first was Hungarian foreign policy and Hungary's relations to its neighboring countries, which have been taken shape in the shadow of peace treaties. The second were the relations of the minorities to their motherland and their relations to their mother nations on the other side of the boundaries. The two type of relations stood often in sharp contrast, involving different expectations, and did not satisfy either parties. This uncertainty often led to ambiguous decisions on the side of national minorities.